

Spinozino određenje causa sui

Beraković, Valentina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:016731>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Filozofije i Engleskog jezika i književnosti

Valentina Beraković

Spinozino određenje *causa sui*

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Preddiplomski studij Filozofije i Engleskog jezika i književnosti

Valentina Beraković

Spinozino određenje *causa sui*

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,
znanstvena grana: ontologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 05.09.2023.

Valentina Beraković, 0122236354

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Spinoza je jedan od najznačajnijih filozofa racionalizma koji svojom metodom i učenjem mijenja dotadašnji pogled na svijet. Revolucionarnim se smatra njegovo spajanje Boga i prirode u pojmu nužno postojeće supstancije koja je uzrok svemu pa i samoj sebi. Ovaj rad će, radi lakšeg razumijevanja Spinozine učenja, krenuti od pojašnjenja terminologije i metode, odnosno definirat će Spinozino poimanje supstancije te njenih atributa i modusa te pojasniti zbog čega se njegova metoda naziva geometrijskom. Nadalje, bit će razjašnjeno poimanje Boga kao supstancije, a zatim i izjednačavanje Boga s prirodom i tvrdnje da je Deus sive natura causa sui. Na posljetku će biti napravljena usporedba Descartesove i Spinozine filozofije te će se uvidjeti sličnosti i razlike njihovih učenja.

Ključne riječi: Spinoza, *causa sui*, *Deus sive natura*, supstancija

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Terminologija – supstancija, atributi i modusi	2
3. Spinozina geometrijska metoda	5
4. Bog kao supstancija.....	7
5. <i>Deus sive natura</i> kao <i>causa sui</i>	11
6. Spinoza kao odgovor na Descartesa.....	14
7. Zaključak	17
8. Popis literature.....	18

1. Uvod

U povijesti filozofije mnogi su se mislioci dotaknuli pitanja uzroka svijeta i uzroka svega što postoji. Takva pitanja nisu zaobišla niti Spinozu, jednog od najznačajnijih predstavnika racionalizma, koji uzrok svega, pa i samoga sebe, nalazi u onome što naziva *Deus sive natura*. Naime, Spinoza nadvladava Descartesov dualizam, izjednačava Boga i prirodu te govori kako je to ono što je *causa sui*, odnosno što je uzrok i svega što opstoji te i uzrok samoga sebe. Ovaj rad to će, referirajući se na nekolicinu Spinozinih djela, pokušati pojasniti. Prvotno će biti razjašnjena terminologija, odnosno način na koji Spinoza definira supstanciju te njene attribute i moduse. Razjasnit će se, dakle, kako je supstancija za Spinozu ono nepromjenjivo i beskonačno, što ne traži postojanje druge stvari kako bi ona sama mogla opstojati. Zatim će biti pojašnjeni atributi i modusi kao glavna svojstva supstancije. Nadalje, pojašnjena će biti i Spinozina geometrijska metoda pomoću koje matematiku stavlja na vrh tumačenja svijeta te pokušava dokazati kako prirodu treba proučavati upravo iz nje same te na takav način razvija i antiteleologizam. Vrhunac ovoga rada nalazi se u pojašnjavanju Boga kao supstancije, te izjednačavanju Boga i prirode u pojmu *Deus sive natura* za koji Spinoza tvrdi da je uzrok svega, pa i *causa sui*, odnosno uzrok samoga sebe. Na samome kraju bit će napravljena usporedba Descartesa i Spinoze u kojoj će biti pojašnjeno na koji način Spinoza „uči iz Descartesovih grešaka“ te nadilazi njegov dualizam.

2. Terminologija – supstancija, atributi i modusi

Misle li svi filozofi pod istim terminima iste stvari? Ukoliko znamo što, primjerice, predstavlja supstancija za Aristotela, znači li to nužno i da će ju Spinoza definirati na isti način? Dakako da ne. Terminologija se „s promjenama koncepcije svijeta mijenja, produbljuje, modificira, nijansira i kristalizira u vezi s novim praktičkim mogućnostima, naučnim otkrićima i tehničkim razvitkom i dostignućima, s društveno-povijesnim, ekonomsko-političkim promjenama i kretanjem, što sa sobom uvijek iznova donose nove aspekte sagledavanja stvarnosti i novu produbljeniju sliku svijeta.“¹ Stoga je bitno da se, kada se kreće sa proučavanjem opusa nekoga filozofa, prvotno krene od proučavanja njegove terminologije. Budući da je „jedan od spornih momenata u proučavanju Spinozine filozofije, koji je dovodio i još uvijek dovodi do nesporazuma u tumačenju njegova filozofskog učenja“² upravo pitanje terminologije, ovaj rad krenut će sa pojašnjavanjem nekih od ključnih termina.

Krenimo, dakle, od pojma supstancije. Općenito, supstancija bi se definirala kao nekakvo samostalno biće koje je nositelj svojstava te stoji po sebi i za sebe, za razliku od nečega što bitkuje samo u drugome i po njemu kao svojstvo, prigodak ili akcidencija.³ Dakle, supstancija je „ono postojano u odnosu na njegova promjenjiva stanja.“⁴ Spinoza supstanciju definira kao „ono što jest u sebi i što se sobom poima: to jest ono čiji pojam ne treba pojam druge stvari da bi iz njega bio stvoren.“⁵ Nadalje, Spinoza još navodi i da „dvije supstancije koje imaju različite attribute nemaju međusobno ništa zajedničko“⁶ te da se „dvije ili više različitih stvari razlikuju međusobno prema različitosti atributa supstancija ili prema različitosti njihovih stanja.“⁷ Naime, u naravi stvari „ne mogu biti dvije ili više supstancija iste naravi ili atributa“⁸, a ukoliko ih ima više različitih, „mora ih se međusobno razlikovati ili prema različitosti atributa ili iz različitosti stanja.“⁹ Tomu je tako jer ako se razlikuju samo po različitosti atributa, dopušta se da postoji samo jedna supstancija s tim određenim atributom. No, ako bi se pak razlikovale prema različitosti stanja onda se supstanciju ne bi moglo pojmiti kao različitu od druge, odnosno, tada ne bi moglo postojati više

¹ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 85.

² Kangrga, *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 83.

³ Vladimir Filipović. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989. Na str. 321.

⁴ Filipović. *Filozofijski rječnik*. Na str. 321.

⁵ Benedictus de Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Zagreb : Demetra, 2000. Na str. 5.

⁶ Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Na str. 7.

⁷ Isto, na str. 9.

⁸ Isto.

⁹ Isto.

supstancija, nego samo jedna. Također, „jedna supstancija ne može biti proizvedena od druge supstancije“¹⁰, odnosno, „u naravi stvari ne mogu biti dvije supstancije istog atributa, to jest koje međusobno imaju nešto zajedničkoga.“¹¹ Iz toga slijedi kako „jedna ne može biti uzrok druge, ili biti proizvedena od druge.“¹² Ukoliko bi se supstancija mogla proizvesti iz nečega drugoga, onda bi spoznaja supstancije ovisila o spoznaji njenog uzroka, ali ona tada ne bi bila supstancija.¹³ Dakle, supstancija ne može biti proizvedena iz nečega drugoga iz čega slijedi da će ona biti uzrok same sebe. Bit supstancije „nužno uključuje opstanak, odnosno njenoj naravi pripada opstojanje.“¹⁴ Nadalje, supstancija će po svojoj naravi morati opstojati ili kao konačna ili kao beskonačna. No, nemoguće je da bude konačna budući da bi tada morala biti ograničena nekom drugom supstancijom iste naravi koja bi također morala nužno opstojati.¹⁵ Na takav način, postojale bi dvije supstancije s istim atributom što je, tvrdi Spinoza, nesklapno.¹⁶ Iz toga slijedi kako supstancija nužno opstoji kao beskonačna.

No, što su zapravo ti atributi i modusi kojima se Spinoza služi kako bi opisao supstanciju? Počnimo od atributa i njegovog općenitog definiranja. Atribut se općenito označava kao „bitno, nužno svojstvo neke stvari, koje se može pomišljati i neovisno od stvari same.“¹⁷ Atribut kod Spinoze označava ono „bitno, nepromjenjivo, osnovno svojstvo supstancije“¹⁸, odnosno, atribut je „način opstojnosti supstancije.“¹⁹ Atributi se međusobno zbiljski razlikuju te „ni jedan od njih ne potrebuje drugi atribut, niti išta drugoga.“²⁰ Oni, navodi Deleuze, „prema tomu izražavaju apsolutno jednostavna, nesložena bivstvena svojstva.“²¹ Nadalje, mi poznamo samo dva atributa, iako znamo da ih postoji beskonačno mnogo. Obrazlaže to Deleuze te govori kako mi „poznamo samo dva stoga što kao beskonačne možemo zamisliti samo svojstva što su sadržana u našoj vlastitoj biti: mišljenje i protežnost, utoliko što smo duh i tijelo.“²² Atributi su, dakle, „uvijek jedni isti, utoliko što tvore bit bivstva, i utoliko što su obuhvaćeni bitima modusa i sadržani u njima.“²³

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Isto

¹³ Isto, str. 11.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto, str. 5.

¹⁷ Vladimir Filipović. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989. Na str. 42.

¹⁸ Filipović, *Filozofijski rječnik*. Na str. 42.

¹⁹ Isto.

²⁰ Gilles Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Zagreb : Demetra, 2011. Na str. 61.

²¹ Deleuze, *Spinoza : praktička filozofija*. Na str. 61.

²² Isto.

²³ Isto.

Pojasnimo sada i što su to modusi i po čemu se oni razlikuju od atributa. U ontološkom smislu modus je „konkretni način očitovanja bitka, bivanja i stanja“²⁴ Modus je naime i „nestalno svojstvo supstancije za razliku od atributa kao trajnog svojstva.“²⁵ Dakle, dok „atributi predstavljaju neposrednu bit supstancije, a da ipak nisu identični s njom, modusi su stanja supstancije i nju izražavaju samo posredno, preko atributa.“²⁶ Nadalje za razliku od atributa koji su beskonačni, modusi su „konačne, ograničene, pojedinačne stvari odnosno pojave.“²⁷ Objašnjava dalje Kangrga kako „u supstanciji i njezinim atributima bit i egzistencija se podudaraju dok bit modusa nije u njima samima, već je njihova egzistencija određena drugim modusom, njegova opet drugim i tako u beskraj.“²⁸ Spinoza razlikuje neposredni beskonačni modus od posredno beskonačnog modusa. Neposredni beskonačni modus „beskonačan je po svom uzroku, no ne i po naravi.“²⁹ To beskonačno uključuje „beskonačnost postojećih dijelova koji su neodvojivi jedan od drugih.“³⁰ Za razliku od toga, posredni beskonačni modus jest „sveukupnost svih odnosa kretanja i mirovanja što ravnaju određenjima modusa utoliko što su postojeći.“³¹

Nakon što su pojašnjeni neki od temeljnih pojmova kojima se Spinoza koristi, potrebno je dotaknuti se i njegove metode.

²⁴ Vladimir Filipović. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989. Na str. 214.

²⁵ Filipović. *Filozofijski rječnik*. Na str. 214.

²⁶ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 63.

²⁷ Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 63.

²⁸ Isto.

²⁹ Gilles Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Zagreb : Demetra, 2011. Na str. 87.

³⁰ Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Na str. 87.

³¹ Isto.

3. Spinozina geometrijska metoda

Kako djelo *Etika* nosi podnaslov „dokazana geometrijskim redom“ daje se zaključiti kako je metoda koju Spinoza koristi upravo – geometrijska. Spinozina metoda ovdje će biti objašnjena ponajviše se referirajući na tumačenja Kangrga u djelu *Racionalistička filozofija*.

Kangrga tvrdi kako takva metoda proizlazi iz „Spinozine koncepcije svijeta, koja je u osnovi mehanističko-materijalistička.“³² Ovakva metoda proizlazi i iz toga što se „objekt shvaća u smislu čiste kontemplacije, kao nešto po sebi gotovo, završeno i dano što treba samo racionalno “odčitati“.“³³ Takvo nešto moguće je budući da je totalitet stvarnosti konstituiran racionalno pa toj nepromjenljivosti, stalnosti i završenosti odgovora upravo zaokruženost geometrijske metode.³⁴ Kao što kod Spinoze sve stvari jedna iz druge „nužno kauzalno proizlaze i jedna drugu određuju u beskonačnost, tako toj određenosti odgovaraju, to jest adekvatne su, postavke „geometrijskim redom izložene“.“³⁵ Takve postavke deducirane su iz najviših principa te jedna drugu opravdavaju, potvrđuju i dokazuju. Navodi dalje Kangrga kako je „tom Spinozinom koncepcijom svijeta i njoj odgovarajućom metodom, koje su međusobno na najunutrašnjiji način dane i povezane u nerazlučivu jedinstvu, utvrđen kako apsolutni determinizam stvari, tako i njegov racionalizam najviše vrste.“³⁶ Takav racionalizam, oslanja se na matematiku, geometriju i prirodne znanosti, a posebice na mehaniku koja je bila vladajuća naučna disciplina 17. stoljeća.³⁷ Na takvu nauku se oslanja „mlada buržoazija u svojoj borbi za razvitak proizvodnih snaga s jedne strane, i u borbi protiv srednjovjekovne skolastike i religije kao predstavnika feudalizma s druge strane.“³⁸ Stoga je geometrijska metoda i matematika uopće za Spinozu značajan instrument kojim se radikalno i konzekventno bori protiv religijskih predrasuda, zabluda te posebice protiv teleološkog shvaćanja i tumačenja svijeta.³⁹ Tako dolazimo do antiteleologizma koje je osnovna komponenta Spinozine filozofije.

Antiteleologizam je „jedno od najznačajnijih dostignuća filozofske misli uopće.“⁴⁰ Naime, kako navodi Kangrga, takva dosljednost kojom Spinoza postavlja i razvija tu antiteleološku

³² Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 72.

³³ Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 72.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, str. 73.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

poziciju zadivljuje te ukazuje na „visoko razvijen filozofski duh čovjeka, kojemu je životni zadatak bio beskompromisna borba protiv svih oblika nenaučnog, antropomorfnog, teološkog, religijskog i svrhovitog objašnjavanja i tumačenja svijeta.“⁴¹ Dakle, Spinoza se protivi uvođenju u stvarnost „njima tuđe i strane, izvana proizvoljno nametnute elemente, koji ne samo da onemogućavaju adekvatnu ili istinitu spoznaju svijeta, već služe isto tako raznim sebičnim, mračnim i nehumanim interesima svih onih, koji žive i vladaju na račun ljudske zaslijepljenosti, neznanja, predrasuda i zabluda.“⁴² Prirodu treba objašnjavati upravo „iz nje same, a zakoni prirode ne podliježu nikakvim svrhovitim tumačenjima.“⁴³ Kako dalje navodi Kangrga, ljudi su skloni ne tražiti stvarne uzroke prirodnog zbivanja, već im je lakše i jednostavnije objašnjavati stvari po tome koliko su im korisne. Takva praktična upotreba stoga postaje jedini kriterij mogućeg tumačenja stvarnosti.⁴⁴ Za razliku od toga, Spinoza se okreće matematici koju smatra ne samo uzorom jedne naučne i adekvatne metode, nego je ona i siguran i pouzdan instrument za dokučivanje istine i izbjegavanje svih neadekvatnih elemenata, što prirode, što spoznaje.⁴⁵

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Isto, str. 74.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto, str. 77.

4. Bog kao supstancija

Nakon što je u prethodnim poglavljima prikazano kako Spinoza definira supstanciju, njene attribute i moduse, te je obrazložena geometrijska metoda, prelazimo na konkretna Spinozina tumačenja. Prvotno ćemo se baviti poimanjem Boga kao supstancije. Je li taj Bog Bog kakvoga poznajemo u kršćanskom nauku ili se pak razlikuje? Naime, Spinoza pod Bogom razumije „na svaki način beskonačno biće, to jest supstanciju koja se sastoji iz beskonačnih atributa od kojih svaki izražava vječnu i beskonačnu bit.“⁴⁶ Dalje navodi Spinoza kako „naravi supstancije pripada da svaki od njenih atributa bude pojmljen samim sobom, budući da su svi atributi koje ima uvijek u njoj bili istodobno i jedan nije mogao biti proizveden od drugoga, nego svaki posebno izražava stvarnost ili bitak supstancije.“⁴⁷ Tako ništa u naravi nije jasnije nego to da „svako biće mora biti pojmljeno pod nekim atributom i da ono, što više stvarnosti ili bitka ima, ima i veći broj atributa koji izražavaju i nužnost, odnosno vječnost, i beskonačnost.“⁴⁸ Iz toga slijedi kako „ništa nije jasnije od toga da na svaki način beskonačno biće nužno treba definirati kao biće koje se sastoji od beskonačnih atributa od kojih svaki izražava određenu vječnu i beskonačnu bit.“⁴⁹ Tako dolazimo do Spinozinog izjednačavanja supstancije s Bogom. Spinoza tvrdi da taj „Bog, ili supstancija koja se sastoji iz beskonačnih atributa od kojih svaki izražava vječnu i beskonačnu bit, nužno opstoji.“⁵⁰

Spinoza prvotno daje dokaz iz apsurdna suprotnosti. Naime, dokazuje na način da govori da se pretpostavi da Bog ne opstoji, po tome, dakle, njegova bit ne bi uključivala opstanak – što bi bilo nesklapno.⁵¹ Iz toga slijedi da Bog nužno opstoji. Nadalje, Spinoza daje i dokaz iz kauzalnosti. Govori kako „za svaku stvar treba dati uzrok, ili razlog, kako onaj zašto ona opstoji tako i onaj zašto ona ne opstoji.“⁵² Takav uzrok morao bi biti sadržan ili u naravi stvari ili biti izvan nje. Kako bi to pobliže pojasnio, Spinoza uzima primjer četvrtastog kruga. Naime, razlog zašto ne opstoji četvrtasti krug „naznačuje sama njegova narav, jer to u sebi sadrži proturječnost.“⁵³ Suprotno tome, „nužno opstoji ono za što nema nikakvog razloga i nikakvog uzroka koji bi ga priječili da opstoji.“⁵⁴ Ako tako ne može biti niti ikakvog razloga niti ikakvog uzroka koji bi priječili da Bog

⁴⁶ Benedictus de Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Zagreb : Demetra, 2000. Na str. 5.

⁴⁷ Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Na str. 17.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto.

⁵³ Isto, str. 19.

⁵⁴ Isto.

opstoji, onda nužno slijedi da on nužno opstoji. Spinoza za Božju opstojnost na posljetku daje i dokaz *a posteriori*. Navodi, dakle, kako je moći ne opstojati nemoć, te također i obratno – moći opstojati je moć.⁵⁵ Ako ono što već nužno opstoji ne bi bilo ništa drugo do konačna bića, konačna bića bila bi moćnija od beskonačnog Bića – što je nesklapno.⁵⁶ Iz toga slijedi da „ili ništa ne opstoji ili nužno opstoji na svaki način beskonačno Biće.“⁵⁷ No, budući da znamo da mi opstojimo ili u samima sebi ili u drugome koje nužno opstoji, nužno je da onda Bog nužno opstoji.⁵⁸ Također, Spinoza govori i da ako čovjek posjeduje ideju Boga, Bog dakle nužno mora postojati i formalno, a ne samo eminentno u njegovoj ideji, budući da izvan ili iznad Boga nema ničeg stvarnijeg i izvrsnijeg.⁵⁹

Dokazali smo da Bog nužno opstoji, no je li Bog i nužno vječan? Spinoza naime tvrdi da Bogu ne pripada nikakvo trajanje. Jedan od najvažnijih Božjih atributa jest vječnost te je upravo to atribut koji pomaže da se objasni Božje trajanje. Naime, Spinoza tvrdi kako za Boga govorimo da je vječan da mu ne bismo pripisivali nikakvo trajanje.⁶⁰ Dakle, trajanje je odredba postojanja, no ne i naravi te se stoga ono ne može pripisati Bogu budući da je Božje postojanje posljedica upravo njegove naravi.⁶¹ Spinoza govori kako pripisati Bogu trajanje ne bi značilo ništa drugo nego odvojiti mu postojanje od naravi.⁶² Nadalje, budući da se za trajanje kaže da može biti veće ili manje, odnosno budući da se poima kao da je od dijelova, Spinoza tvrdi da iz toga jasno proizlazi da nema smisla trajanje kao takvo pripisivati Bogu.⁶³ Bog je vječan te u njemu nema niti onoga prije, niti onoga poslije. Štoviše „pripisavši mu trajanje, mi bismo u stvari razdijelili na dijelove nešto što je beskonačno po svojoj prirodi i inače može biti pojmljeno tek kao beskrajno.“⁶⁴ No, postavlja se i pitanje što je to uopće vječnost te zašto je se ne može shvatiti bez božanske naravi. Primjerice, mi Bogu ne možemo pripisati buduće postojanje budući da je njegovo postojanje posljedica njegove naravi, a ono postojanje koje bi možda i imao u budućnosti, njemu u stvarnosti već i pripada.⁶⁵ Dakle, „stvarno i beskonačno postojanje pripada Bogu na isti način

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Baruh Spinoza. *Rasprava o Bogu, čoveku i njegovoj sreći*. Beograd : Grafos, 1987. Na str. 8.

⁶⁰ Baruh Spinoza. *Metafizičke misli*. Beograd : Grafos, 1988. Na str. 37.

⁶¹ Spinoza. *Metafizičke misli*. Na str. 38.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, str. 40.

kao što mu pripada i beskonačan razum.“⁶⁶ Takvo beskonačno postojanje Spinoza naziva vječnost te za nju govori kako ju valja pripisati jedino Bogu.⁶⁷

Promotrit ćemo sada još dva Božja atributa, a to su mišljenje i protežnost, po kojima je onda Spinozin Bog i *Deus res extensa* i *Deus res cogitans*. Počnimo sa mišljenjem. Dakle, „mišljenje je atribut Boga, ili Bog je misleća stvar.“⁶⁸ Spinoza tvrdi kako su sve pojedinačne misli modusi koji izražavaju Božju narav točno i na određeni način.⁶⁹ Dakle, Bogu „pripada atribut čiji pojam uključuje sve pojedinačne misli i pomoću kojega se one poimaju.“⁷⁰ Iz toga slijedi kako je „mišljenje jedan od beskonačnih atributa Boga koji izražava vječnu i beskonačnu bit.“⁷¹ Bog je dakle – misleća stvar. Nadalje, Spinoza se dotiče i protežnosti te tvrdi da je i protežnost atribut Boga, iliti Bog je protežna stvar, te tu tvrdnju dokazuje na isti način kao prethodnu.⁷²

No, ne može se govoriti o Spinozinom određenju Boga bez da se spomene i pojam *Amor Dei Intellectualis* ili razumska ljubav Boga. No, što to uopće predstavlja? Pogledajmo prvotno što Spinoza govori o ljubavi između Boga i čovjeka. Dakle, Spinoza tvrdi kako nitko ne može mrziti Boga te kako se ljubav spram Boga nikada ne može prometnuti u mržnju.⁷³ Također, tvrdi i da „onaj tko ljubi Boga ne može nastojati da ga Bog uzvratno ljubi.“⁷⁴ No, onda pak kada govori o razumskoj ljubavi Boga govori i o ljubavi Boga prema čovjeku. Stoga obrazložimo. Što je to, dakle, *Amor Dei Intellectualis*? *Amor Dei Intellectualis* ili razumska ljubav Boga izvire ukoliko Boga ne „prisposobljavamo kao nazočnog nego ukoliko ga razumijemo kao vječnog.“⁷⁵ Dakle, razumska ljubav Boga bilo bi shvaćanje i razumijevanje Boga kao vječnoga, a tako je onda i sama ta razumska ljubav Boga vječna. Nadalje, „Bog sebe ljubi beskonačnom razumskom ljubavi.“⁷⁶ Odnosno, Spinoza to nadalje objašnjava kroz odnos duha i Boga – „razumska ljubav duha spram Boga je sama ljubav Božja kojom Bog ljubi sama sebe, ne ukoliko je beskonačan, nego ukoliko se može objasniti pomoću biti ljudskog duha razmatrane pod vidom vječnosti, to jest, razumska ljubav duha spram Boga dio je beskonačne ljubavi kojom Bog sebe ljubi.“⁷⁷ Iz ovoga nadalje slijedi da „Bog, ukoliko sebe sama ljubi, ljubi ljude te slijedom toga da ljubav Boga spram ljudi i

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Benedictus de Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Zagreb : Demetra, 2000. Na str. 81.

⁶⁹ Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Na str. 83.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ Isto, str. 447.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto, str. 461.

⁷⁶ Isto, str. 463.

⁷⁷ Isto, str. 465.

razumska ljubav duha spram Boga jesu jedno te isto.⁷⁸ Upravo u ovome stoji čovjekov spas ili blaženstvo ili sloboda. Dakle, čovjekovo spasenje se nalazi upravo u „stalnoj i vječnoj ljubavi spram Boga ili u ljubavi Božjoj spram ljudi.“⁷⁹

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto.

5. *Deus sive natura* kao *causa sui*

U ovome poglavlju dolazimo do onoga što sam naslov rada nagovještuje. Dolazimo, dakle, do Spinozinog određenja *causa sui*. No, što je to uopće *causa sui*? Naime, skolastici uvode pojam *causa sui*, odnosno uzrok samoga sebe, koji je ujedno i *causa prima*, odnosno prvi dokaz, kako bi dokazali neovisnost Božje egzistencije.⁸⁰ Tradicionalno se, navodi Deleuze, „pojam uzroka sebe sama rabi s mnogo opreza po analogiji s tvorbenom uzročnošću, dakle u stanovitome smislu samo izvedeno: 'uzrok sama sebe' značilo bi 'kao po nekom uzroku'.“⁸¹ Spinoza tu tradiciju obrće te *causa sui* čini arhetipom svekolike uzročnosti, njezinim izvornim i potpunim smislom.⁸² Kangrga navodi kako je *causa sui* „središnji pojam Spinozine filozofije, i u njemu je sadržana sva bogata i duboka problematika, u kojoj se Spinoza dovinuo do sinteze svih filozofskih i naučnih dostignuća svoga vremena i najpotpunije izrazio određen pogled na svijet u najčišćem filozofskom obliku.“⁸³ Nadalje navodi Kangrga i kako „određenje supstancije, materije ili prirode kao *causa sui* utvrđuje prije svega jedinstvo svijeta i njegovu cjelovitost.“⁸⁴ Također utvrđuje i „odbacivanje svakog vanjskog uzroka, odnosno samodovoljnost i autonomnost prirode.“⁸⁵

Spinoza pod tim uzrokom sama sebe razumije „ono čija bit uključuje opstanak, ili ono čija se narav ne može pojmiti drukčije no kao opstojeća.“⁸⁶ Bog je, dakle, za Spinozu „djelatni uzrok svih stvari koje mogu biti shvaćene beskonačnim razumom.“⁸⁷ Također, tvrdi i da je Bog uzrok po sebi, a ne slučajem, te da je Bog na svaki način prvi uzrok.⁸⁸ Dakle, „Bog djeluje samo iz zakona svoje naravi i ni od koga prinuđen“⁸⁹, što bi značilo da osim Boga „ne može biti ničeg što bi ga odredilo ili prinudilo na djelovanje, pa stoga Bog djeluje samo iz zakona svoje naravi i ni od koga prinuđen.“⁹⁰ Odnosno ne postoji nikakav niti izvanjski niti unutrašnji uzrok koji bi Boga tjerao na djelovanje, nego je Bog djelatni uzrok zahvaljujući svojoj naravi i svojem savršenstvu. Nadalje, Spinoza tvrdi kako je Bog također i slobodni uzrok. Naime, Bog opstoji samo iz nužnosti svoje naravi i djeluje samo iz zakona svoje naravi te je stoga jedino on slobodni uzrok. Dakle, Božje je

⁸⁰ Vladimir Filipović. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989. Na str. 55.

⁸¹ Gilles Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Zagreb : Demetra, 2011. Na str. 118.

⁸² Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Na str. 118.

⁸³ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 63.

⁸⁴ Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 63.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Benedictus de Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Zagreb : Demetra, 2000. Na str. 5.

⁸⁷ Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Na str. 33..

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Isto.

djelovanje „strogo determinirano njegovom naravi i može se odvijati samo na jedan način.“⁹¹ Drugim riječima, navodi Fridl, „iz Boga sve proizlazi slijepom nužnošću upravo onako kako proizlazi.“⁹² Iz same nužnosti Boga nadalje slijedi i da je Bog uzrok samoga sebe. Naime, Spinoza tvrdi da je Božja moć sama njegova bit,⁹³ to jest, „iz same nužnosti Božje biti slijedi da je Bog uzrok sebe i svih stvari.“⁹⁴ Dakle, navodi Spinoza, „moć Boga, kojom on i sve jest i djeluje, jest sama njegova bit.“⁹⁵

Promotrimo i kako Deleuze pojašnjava Spinozino određenje *causa sui*. Dakle, govori kako je Bog uzrok svih stvari te kako „svaka konačna postojeća stvar upućuje na neku drugu konačnu stvar kao na uzrok koji ju je uveo u postojanje i podario joj moć djelovanja.“⁹⁶ Kako se uzrok i učin razlikuju i po biti i po bitku, naizgled nemaju ništa zajedničko. No, ipak postoji nešto zajedničko, a to nešto bio bi atribut. Dakle, atribut „u kojem je učin proizveden i posredstvom kojega uzrok djeluje.“⁹⁷ No, atribut „koji Božju bit uspostavlja kao uzrok, ne uspostavlja bit učina, on je samo obuhvaćen tom biti.“⁹⁸ Bog, dakle, proizvodi u tim istim atributima koji uspostavljaju njegovu bit što bi nadalje značilo da je Bog uzrok stvari u istome smislu u kojem je i *causa sui*, odnosno, uzrok sebe sama – Bog „proizvodi postojeći.“⁹⁹ Na takav način bi se jednoznačnost atributa protezala u jednoznačnost uzroka, kao što se i 'tvorbeni uzrok' pririče u istom smislu kao i 'uzrok sebe sama'.¹⁰⁰ Deleuze tvrdi kako time Spinoza „dvojako obrće tradiciju: budući da tvorbeni uzrok više nije prvo značenje uzroka, i budući da se uzrok sama sebe više ne pririče u smislu koji je drukčiji od tvorbenog uzroka, već se i tvorbeni uzrok pririče u istome smislu kao i uzrok sebe sama.“¹⁰¹

Objašnjeno je zbog čega te kako je Bog *causa sui*, no zašto je u naslovu ovoga poglavlja onda stavljeno *Deus sive natura* kao *causa sui*? Naime, Spinoza izjednačava Boga sa prirodom. Spinoza pod Božjim upravljanjem podrazumijeva onaj stalni i nepromjenjivi red stvari u prirodi, odnosno uzročnu povezanost svih prirodnih zbivanja.¹⁰² Budući da su prirodni zakoni univerzalni te budući da prema njima sve biva i da je njima sve određeno, te da ništa nije vječno osim Božjih

⁹¹ Miroslav Fridl. "Dvoslojnost Spinozine ontologije." *Prolegomena*, vol. 6, br. 1, 2007, str. 45-57. Na str. 47.

⁹² Fridl. "Dvoslojnost Spinozine ontologije." Na str. 47.

⁹³ Benedictus de Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Zagreb : Demetra, 2000. Na str. 61.

⁹⁴ Spinoza. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Na str. 61.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Gilles Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Zagreb : Demetra, 2011. Na str. 119.

⁹⁷ Deleuze. *Spinoza : praktička filozofija*. Na str. 119.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Spinoza, *Teološko politički traktat*. Beograd : Kultura, 1657. Na str 34.

zakona, slijedi da kada se govori da se sve događa prema prirodnom zakonu ili zakonu Božjem, zapravo se govori o istome.¹⁰³ Nadalje, Spinoza tvrdi da je snaga svega što se u prirodi događa jednaka Božjoj moći po kojoj sve postaje i kojom je sve određeno, te da iz toga slijedi da su sva sredstva kojima se čovjek služi u prirodi upravo dar Božje moći koja djeluje bilo kroz ljudsku prirodu, bilo kroz stvari koje se nalaze izvan nje.¹⁰⁴ Odnosno, svi zakoni koje poznajemo kao prirodne zakone zapravo su zakoni Božji, te sve što se nalazi u prirodi Božji je dar. Spinoza stoga izjednačava Boga i prirodu te govori da je *Deus sive natura*, odnosno „Bog ili priroda“, jedina supstancija koja je uzrok svemu, pa tako i uzrok same sebe. Dakle, takva supstancija uzrok „ima u sebi samoj, to jest ona je sama svoj uzrok i time je priroda kao cjelina sama svoj kreator.“¹⁰⁵ Kako bi se bolje razumjela važnost i uloga prirode bitno je znati i podjelu prirode na *natura naturans* i *natura naturata*. Pod *natura naturans* Spinoza podrazumijeva biće koje se poima kao jasno i razgovjetno po njemu samome, bez ičega drugoga.¹⁰⁶ Dakle, Spinoza prirodu i njezine atributa naziva *natura naturans* iliti priroda stvoriteljica, dok bi modusi ili stanja supstancije bili *natura naturata* iliti priroda stvorena.¹⁰⁷ *Natura naturata* dalje se može podijeliti na opću i posebnu. Opća se sastoji „iz svih modusa, koji neposredno zavise od Boga“¹⁰⁸, dok posebnu čine sve posebne stvari koje uzrokuju nekakvi opći modusi.¹⁰⁹ Zaključno dakle, „upravo pojmom *natura naturans* [je] postavljen onaj samostvaralački moment prirode, koji vječnim svojim aktom proizvodi i stvara konačne stvari.“¹¹⁰ Dakle, priroda ili Bog uistinu jesu i uzrok svega što postoji te *causa sui*, odnosno uzrok sebe samoga.

¹⁰³ Spinoza, *Teološko politički traktat*. Na str. 35.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 63.

¹⁰⁶ Baruh Spinoza. *Rasprava o Bogu, čoveku i njegovoj sreći*. Beograd : Grafos, 1987. Na str. 37.

¹⁰⁷ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 62.

¹⁰⁸ Baruh Spinoza. *Rasprava o Bogu, čoveku i njegovoj sreći*. Beograd : Grafos, 1987. Na str. 37.

¹⁰⁹ Spinoza. *Rasprava o Bogu, čoveku i njegovoj sreći*. Na str. 37.

¹¹⁰ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 64.

6. Spinoza kao odgovor na Descartesa

Mnogi filozofi bavili su se pitanjima kojima se bavi i Spinoza, no u ovome radu usporediti ćemo filozofiju Spinoze i Descartesa. Budući da su i jedan i drugi racionalisti znači li to da dijele svoje mišljenje u vezi svih stvari ili se pak u nečemu razilaze? Slijedi li Spinoza slijepo Descartesa ili pak uvodi nekakve novitete svojom filozofijom? Usporedit ćemo njihove sličnosti i razlike na temelju metode kojom se koriste, poimanja supstancije te konačno odredbom *cause sui*.

Descartes je u svom naučavanju težio za korjenitim prekidom sa skolastikom i teologijom te je nastojao da naučno i filozofsko istraživanje oslobodi teološkog tutorstva.¹¹¹ Dakle, Descartes je išao za tim da „potpuno odvoji i odijeli filozofiju od teologije i religije, kako bi joj osigurao samostalno područje istraživanja i proučavanja.“¹¹² No, iako je odvajanje skolastike, teologije, religije i Boga na jednu stranu, a filozofije, nauke, svijeta i čovjeka na drugu stranu bilo uistinu korjenito i revolucionarno, on takvim razdvajanjem Boga od čovjeka i svijeta opet iznova upada u teologiju.¹¹³ Takva pozicija kasnije će biti jedna od osnova za njegov dualizam. Spinoza također nastoji pokazati da između vjere ili teologije i filozofije nema nikakve veze niti srodnosti, te navodi kako je to poznato svakome onome koji zna svrhu i osnovu tih dviju stvari za koje tvrdi da su uistinu potpuno oprečne.¹¹⁴ Spinoza, nasuprot Descartesu, problem odmah u osnovi postavlja drugačije te ga stoga može i revolucionarnije riješiti.¹¹⁵ Za Spinozu, dakle, „sva ta područja stoje u nerazdvojnoj cjelini, pa su i priroda i Bog, svijet i čovjek, čovjekovo određenje, njegov život i smisao tog života, kao i čovjekova spoznaja i mogućnost jedne ljudski dostojne egzistencije, nerazlučivo međusobno tako bitno povezani, da u jednom višem, upravo naučnom smislu moraju postati predmet njegova istraživanja.“¹¹⁶ Upravo zbog ovakvog revolucionarnog rješenja, Spinoza se uzdigao u red najznačajnijih ličnosti 17. stoljeća uopće, a posebice u filozofiji.¹¹⁷ Iako Spinoza kreće različitim putem od Descartesa ipak se može reći kako je on počeo upravo od njega. Naime, Descartes mu je „upavši u nerješive teškoće svoga sistema pokazao kojim putem ne treba i ne smije ići.“¹¹⁸

¹¹¹ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 60.

¹¹² Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 60.

¹¹³ Isto, str. 61.

¹¹⁴ Spinoza, *Teološko politički traktat*. Beograd : Kultura, 1657. Na str. 177.

¹¹⁵ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 61

¹¹⁶ Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 61.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Isto.

Usporedimo nadalje metode kojima se ovi filozofi koriste. I Spinoza i Descartes prednost daju matematičkoj metodi. No, naime kod Descartesa je „matematski, geometrijski red primarno metodski, spoznajnoteretski ideal, a kod Spinoze naprotiv ontološka pretpostavka, koja je sama osnova i bit mehaničke racionalističke koncepcije svijeta.“¹¹⁹ Dakle, „sama je struktura svijeta geometrijska, red i veza ideja jednak je redu i vezi stvari, pa se izlaganje tog reda ne samo može, nego i mora odvijati geometrijskim redom.“¹²⁰ Za Descartesa su matematika i geometrija bili uzor za jednu moguću filozofsku disciplinu, dok to Spinoza podiže na višu razinu te su za njega matematika i geometrija sama zakonitost racionalistički konstituirane stvarnosti.¹²¹ Dakle, „put je Descartesa od spoznajne teorije do ontologije, put Spinoze, naprotiv, od ontologije do teorije spoznaje.“¹²² Po tome je za Spinozu „geometrijska metoda ontološki, pa tek onda i spoznajnoteoretski nužna, kao bitna forma dedukcije iz osnovnih postavki i principa, koji su u općem smislu osnova Spinozine koncepcije svijeta.“¹²³ To je od izuzetne važnosti budući da prvi puta u povijesti filozofije dolazi do izražaja nužnost jedinstva metode, teorije i pogleda na svijet, te je Spinoza u tome neposredni prethodnik Hegela i Marxa.¹²⁴

Nadalje, kako je pošao od Descartesove filozofije, prvi Spinozin zadatak bio je prevladavanje njegovog dualizma. Dakle, Descartes smatra kako je osoba „sastavljena od dvije različite supstancije: materijalnog tijela i nematerijalnog uma“¹²⁵, što bi reklo da su um i tijelo dvije potpuno različite vrste stvari. Jurjako i Malatesti ovu podjelu nadalje prikazuju primjerom zdravlja i čovjeka. Ako kažemo da zdravlje neke osobe postoji samo ako postoji i osoba, onda ako osoba ne postoji ne postoji ni njezino zdravlje.¹²⁶ Na takav način bi onda zdravlje ovisilo o postojanju osobe. No međutim, osoba ne prestaje postojati kada prestane biti zdrava. Stoga zaključuju Jurjako i Malatesti kako „budući da osoba može postojati neovisno o postojanju drugih stvari, a zdravlje ne može, osoba je jedna vrsta supstancije, dok zdravlje nije.“¹²⁷ Dakle, slično tome „Descartes je smatrao da su um i tijelo supstancije; vrste stvari koje mogu postojati neovisno jedna o drugoj i o drugim vrstama supstancije.“¹²⁸ Tijelo, po Descartesu, mora biti protežno te se stoga naziva *res extensa* iliti protežna stvar. Protežne stvari bile bi takve „da se svi njihovi dijelovi

¹¹⁹ Isto, str. 70.

¹²⁰ Isto, str. 71.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Marko Jurjako; Luca Malatesti. *Filozofija uma : Suvremene rasprave o odnosu uma i tijela*. Rijeka : Sveučilište u Rijeci, 2022. Na str. 14.

¹²⁶ Jurjako; Malatesti. *Filozofija uma : Suvremene rasprave o odnosu uma i tijela*. Na str. 14.

¹²⁷ Isto.

¹²⁸ Isto.

možu reducirati na opise u terminima veličine, oblika i kretanja.¹²⁹ Naprotiv tome, za um smatra da je esencijalno misleća stvar koja, za razliku od tijela, nije protežna.¹³⁰ To bi, dakle, bilo *res cogitans* iliti misleća stvar. Um za Descartesa onda nije protežan i nije materijalan, dakle nema poziciju u prostoru te se stoga ne može kretati u prostoru i ne sastoji se od djeljivih materijalnih čestica koje se ponašaju u skladu sa zakonima prirode.¹³¹ No, ovakav se dualizam „ubrzo pokazao neodrživ, očitujući već za života Descartesova svu svoju problematičnost, ponajprije u nemogućnosti zadovoljavajućeg odgovora na pitanje o pravoj naravi odnosa duše i tijela u živom biću, koje je posve očito neko neposredno jedinstvo i stopljenost jednog i drugog.“¹³² Stoga će ovaj dualizam Spinoza pokušati prevladati. Spinoza polazi od monističkog određenja pojma supstancije. Dakle, za Spinozu postoji samo jedna supstancija koju naziva *Deus sive natura* iliti Bog ili priroda.¹³³ Ta supstancija je i *res extensa* i *res cogitans*, odnosno Spinozina supstancija obuhvaća i protežnost i mišljenje. Dakle, „dok je Descartes postavio apsolutnu razliku između protežnosti i mišljenja, koju onda nikako nije mogao prevladati u svom sistemu, Spinoza osnovnom svojom postavkom naglašava njihovo jedinstvo, koje je dano u jednoj supstanciji, to jest u materiji.“¹³⁴ Zaključno dakle, kod Spinoze su protežnost i mišljenje atributi materije koja je *causa sui*, odnosno sama svoj uzrok, koji za svoje postojanje ne treba nikakvog vanjskog uzroka. Takvo „određenje supstancije, materije ili prirode kao *causa sui* utvrđuje prije svega jedinstvo svijeta i njegovu cjelovitost, zatim odbacivanje svakog vanjskog uzroka, odnosno samodovoljnost i autonomnost prirode, i napokon na tom se određenju osniva Spinozin monistički determinizam“¹³⁵ kojim nadvladava Descartesov dualizam.

¹²⁹ Isto, str. 15.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto.

¹³² Barbarić, Damir. *Filozofija racionalizma*. Zagreb : Školska knjiga, 1997. Na str. 22.

¹³³ Milan Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979. Na str. 62.

¹³⁴ Kangrga. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Na str. 62.

¹³⁵ Isto, str. 63.

7. Zaključak

Spinozin pogled na svijet, razdvajanje filozofije od teologije, a spajanje prirode i Boga uistinu jest revolucionarno te je Spinoza s pravom jedna od najvažnijih ličnosti 17. stoljeća, a posebice filozofije. Naime, Spinoza izjednačava Boga i prirodu pojmom *Deus sive natura* te to definira kao jedinu supstanciju koja postoji te koja je uzrok svemu što opstoji, pa samim time i *causa sui*, odnosno uzrok same sebe. Na takav način prevladava prethodnike, a posebice Descartesa od kojega sam Spinoza i počinje. Sumirajmo, dakle, Spinozina određenja koja su u ovome radu predstavljena. Što se terminologije tiče, bitno je znati Spinozino definiranje supstancije kao beskonačne supstancije koja nužno opstoji. Supstancija je određena atributima i modusima, od koje su atributi beskonačna, nepromjenjiva svojstva, dok su modusi konačne, ograničene stvari. Nadalje, Spinoza uzima geometrijsku metodu i matematiku kao značajan instrument kojim se bori protiv izjednačavanja religije sa filozofijom čime se razvija i Spinozin antiteleologizam. Matematiku, dakle, smatra jedinim pouzdanim instrumentom kojim se može doći do prave istine. Zatim dolazimo do poimanja Boga kao supstancije. Dakle, upravo je Bog ta supstancija koja nužno i beskonačno opstoji te čije bi nepostojanje bilo suludo i nesklapno. U definiranju Boga, Spinoza uvodi i pojam *Amor Dei Intellectualis*, odnosno razumska ljubav Boga, gdje govori o ljubavi Boga spram samoga sebe i spram ljudi, te se upravo u takvoj ljubavi nalazi mogućnost čovjekovog spasenja. Naposljetku pojasnimo što je to onda *causa sui* za Spinozu. Naime, *causa sui* Spinoza pojašnjava kroz pojam *Deus sive natura*. Odnosno, Spinoza izjednačava Boga i prirodu te govori kako je to jedina supstancija koja opstoji te koja je kako uzrok svemu, tako i uzrok samoj sebi. Posebice to pojašnjava kroz razlikovanje *nature naturans* od *nature naturata*, gdje je upravo *natura naturans* taj stvaralački moment koji proizvodi i stvara sve što opstoji.

8. Popis literature

Barbarić, Damir. *Filozofija racionalizma*. Zagreb : Školska knjiga, 1997.

Deleuze, Gilles. *Spinoza : praktička filozofija*. Zagreb : Demetra, 2011.

Filipović, Vladimir. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989.

Fridl, Miroslav. "Dvoslojnost Spinozine ontologije." *Prolegomena*, vol. 6, br. 1, 2007, str. 45-57.

Jurjako, Marko; Malatesti, Luca. *Filozofija uma : Suvremene rasprave o odnosu uma i tijela*. Rijeka : Sveučilište u Rijeci, 2022.

Kangrga, Milan. *Racionalistička filozofija : i odabrani tekstovi*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979.

Spinoza, Baruh. *Metafizičke misli*. Beograd : Grafos, 1988.

Spinoza, Baruh. *Rasprava o Bogu, čoveku i njegovoj sreći*. Beograd : Grafos, 1987.

Spinoza, Benedictus de. *Etika : dokazana geometrijskim redom*. Zagreb : Demetra, 2000.

Spinoza, *Teološko politički traktat*. Beograd : Kultura, 1657.